

Сахарова Олена Борисівна,кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник,
начальник відділу ДНДІ МВС України, м. Київ, Україна,
ORCID ID 0000-0002-9759-5324**ОСОБЛИВОСТІ ВИЯВЛЕННЯ ЗЛОЧИНІВ, ЩО ВЧИНЯЮТЬСЯ
У ПРОЦЕСІ ВИКОРИСТАННЯ БЮДЖЕТНИХ КОШТІВ УСТАНОВАМИ
ОБ'ЄКТІВ КРИТИЧНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ УКРАЇНИ І ТА ІІ КАТЕГОРІЙ
КРИТИЧНОСТІ У ПАЛИВНО-ЕНЕРГЕТИЧНОМУ КОМПЛЕКСІ**

У статті виокремлено особливості здійснення роботи оперативними працівниками Департаменту стратегічних розслідувань Національної поліції України з виявлення злочинів, що вчиняються у процесі використання бюджетних коштів установами об'єктів критичної інфраструктури І та ІІ категорій у паливно-енергетичному комплексі. Надано типовий перелік і технологію вивчення фінансово-господарських документів, які необхідно перевіряти оперативним працівникам для отримання інформації про можливі кримінальні та інші правопорушення у зазначеній сфері діяльності.

Ключові слова: паливно-енергетичний комплекс, ринок електричної енергії, корупційні діяння, І та ІІ категорії критичності, трейдери, публічні закупівлі, зловживання владою та службовим становищем, легалізація (відмивання) злочинно одержаних доходів, отримання неправомірної вигоди, службове підроблення, шахрайство.

Система безпеки критичної інфраструктури України є невід'ємним та базовим елементом системи національної безпеки, а тому забезпечення її стійкості є особливо актуальною проблемою в умовах російської агресії. У зв'язку з цим, своєчасне та ефективне викриття вчинюваних корупційних діянь та інших кримінальних правопорушень у процесі фінансового забезпечення і використання бюджетних коштів установами об'єктів критичної інфраструктури України І та ІІ категорій критичності в паливно-енергетичному комплексі є нагальним та пріоритетним завданням діяльності правоохоронних органів України, зокрема Департаменту стратегічних розслідувань Національної поліції України.

Отже, доцільним є розкриття особливостей виявлення кримінальних правопорушень, що вчиняються у процесі фінансового забезпечення та використання бюджетних коштів установами об'єктів критичної інфраструктури І та ІІ категорій, тобто особливо важливих об'єктів, які мають загальнодержавне значення, значний вплив на інші об'єкти критичної інфраструктури та порушення функціонування яких призведе до виникнення кризової ситуації державного значення, та життєво важливих об'єктів, порушення функціонування яких призведе до виникнення кризової ситуації регіонального значення в паливно-енергетичному комплексі.

Найбільш поширеними кримінальними правопорушеннями в цьому секторі є привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем (ст. 191 КК України) (зокрема, корупційні діяння); зловживання владою або службовим становищем (ст. 364 КК України); легалізація (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом (ст. 209 КК України); прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою (ст. 368 КК України); пропозиція, обіцянка або надання неправомірної вигоди службовій особі (ст. 369 КК України); зловживання повноваженнями службовою особою юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми (ст. 364¹ КК України); службове підроблення (ст. 366 КК України); шахрайство (ст. 190 КК України). При цьому вчинення заволодіння майном шляхом зловживання службовим становищем (ст. 191 КК України) характерно саме для секторів критичної інфраструктури. На цей злочин припадає переважна більшість зафіксованих фактів корупційної діяльності винних осіб в установах об'єктів критичної інфраструктури I та II категорій. Зокрема, нерідко майнові злочини, вчинені в процесі фінансового забезпечення та використання бюджетних коштів установами об'єктів критичної інфраструктури України I та II категорій шляхом службових зловживань, мають корупційний характер, а складовою частиною всього комплексу службових злочинів є зловживання владою або службовим становищем. Інакше кажучи, у цій сфері діяльності разом зі службовими порушеннями мають місце прояви корупції.

Переважає більшість вчинених корупційних діянь у процесі фінансового забезпечення та використання бюджетних коштів установами об'єктів критичної інфраструктури I та II категорій пов'язана зі сферою державних закупівель, яка в Україні є однією із найбільш корумпованих. Значна частина закупівель установами об'єктів критичної інфраструктури I та II категорій здійснюється поза межами державного контролю, за без конкурентною, спрощеною/допороговою процедурою (в одного постачальника). Внаслідок штучного обмеження доступу до закупівель добросовісних постачальників ціна на товари і послуги, які придбаються установами об'єктів критичної інфраструктури I та II категорій, зростає удвічі, утричі. Різниця становить корупційний «відкат» учасникам злочинної оборудки.

При цьому, слід визнати, що корупція на ринку публічних закупівель установами об'єктів критичної інфраструктури I та II категорій за всіма ознаками є системною. Значними є масштаби розкрадання, проте відсутні продуктивні спроби з боку влади вплинути на ситуацію та запровадити механізми впливу на корупційні прояви у сфері закупівель установами об'єктів критичної інфраструктури I та II категорій. Тісний зв'язок, який існує між корупцією та легалізацією (відмиванням) злочинних доходів у цій сфері, потребує зосередження на проблемі корупції як джерелі формування злочинних доходів низкою службових осіб установ об'єктів критичної інфраструктури I та II категорій.

Типовими кримінальними правопорушеннями в атомній енергетиці як базовій генерації в Україні, гідроенергетиці та теплоенергетиці, газовій та вугільній галузях, а також на ринку електричної енергії є:

корупційні дії і зловживання у процесі проведення електронних аукціонів з продажу електричної енергії;

дискримінація учасників аукціону з продажу електричної енергії з корисливою метою, антиконкурентна узгоджена поведінка між учасниками аукціону з порушенням ринкового ціноутворення у процесі проведення електронних аукціонів з продажу електричної енергії;

придбання тепловою генерацією атомної енергії, купленої за заниженими цінами на балансуючому ринку, з метою її продажу пов'язаним трейдерам або споживачам за прямими договорами за ціною, яка на половину нижче від ринку «на добу вперед»;

маніпуляції ціною/обсягами на ринку електричної енергії з боку трейдерів та державних компаній;

зловживання службовим становищем посадовцями ДП «НАЕК «Енергоатом» під час проведення аукціону з продажу електричної енергії, завдяки чому переможцем необґрунтовано визнається компанія-трейдер, яка запропонувала менш вигідну конкурсну пропозицію;

укладання фіктивних контрактів суб'єктами енергетичного ринку;

виведення безготівкових коштів у готівку (конвертаційні операції як етап легалізації (відмивання) злочинно одержаних доходів) суб'єктами енергетичного ринку;

постачання ПАТ «Центренерго» електроенергії на певні підприємства за заниженими цінами;

заволодіння грошовими коштами АЕС, ГЕС, ГАЕС, ТЕС шляхом зловживання службовим становищем;

кримінальні правопорушення у сфері публічних закупівель, зокрема використання «підставних» учасників торгів, компаній-«прокладок» ДП «НАЕК «Енергоатом» (оператора всіх атомних електростанцій України), ПрАТ «Укргідроенерго» (оператора всіх гідроелектростанцій України), ПАТ «Центренерго», комерційних структур, що характеризуються як афілійовані або пов'язані із службовими особами ДП «НАЕК «Енергоатом», ПрАТ «Укргідроенерго», ПАТ «Центренерго» та їх родичами;

нецільове використання та заволодіння бюджетними коштами шляхом зловживання службовим становищем під час проведення публічних закупівель товарів, робіт, послуг у паливно-енергетичному комплексі;

зловживання службовим становищем службовими особами державних підприємств паливно-енергетичного комплексу;

розкрадання в процесі капітальних інвестицій у структурі ДП «НАЕК «Енергоатом», ПрАТ «Укргідроенерго», ПАТ «Центренерго»;

здійснення закупівлі ДП «НАЕК «Енергоатом», ПрАТ «Укргідроенерго», ПАТ «Центренерго» поза проведенням конкурсних торгів із завищенням ціни закупівлі;

безпідставна завищена виплата премій членам правління НЕК «Укренерго»;

заволодіння електричною енергією ПрАТ «НЕК «Укренерго» з метою її реалізації комерційним структурам на ринку та легалізація отриманих від її продажу коштів учасниками злочинної схеми, серед яких – службові особи ПрАТ «НЕК «Укренерго» та приватної компанії;

поставлення газу державній компанії в меншому обсягу, ніж здійснена передоплата, з подальшим підробленням документів, у яких ціна на газ підвищується «заднім» числом;

підписання контрактів державними компаніями на поставки вугілля з невідомими постачальниками з порушенням тендерних процедур;

розкрадання державних коштів під час видобутку та продажу природного газу в межах договорів про спільну діяльність з ПАТ «Укргазвидобування»;

передача дочірньою компанією НАК «Нафтогаз України» – ПАТ «Укртрансгаз» державного газу фіктивній підставній фірмі з подальшим його продажем та привласненням отриманих грошових коштів;

фіктивні поставки обладнання, запчастин та фіктивне надання послуг з ремонту газоперекачувальних агрегатів державним дочірнім компаніям НАК «Нафтогаз України», у тому числі на підставі підроблених документів;

корупційні правопорушення у державних закупівлях у газовій або вугільній галузі, зокрема, антиконкурентні узгоджені дії, пов'язані із завищенням ціни на товари, послуги, роботи у процесі проведення конкурсних торгів у газовій та вугільній галузях установами об'єктів критичної інфраструктури I та II категорій критичності;

здійснення закупівлі товарів, послуг державними компаніями, які здійснюють діяльність у газовій або вугільній галузі, без проведення конкурсних торгів;

реалізація держпідприємством приватній компанії-посереднику вугілля за ціною, на порядок нижчою за ринкову;

незаконне видобування газу, газоконденсату без спеціального дозволу та відповідної технічної документації;

незаконний видобуток без дозвільних документів державним підприємством вугілля;

незаконне внесення змін до укладеного за результатами конкурсних торгів договору, завдяки яким підвищується сума договору у сфері провадження діяльності в газовій або вугільній галузі;

продаж газу за заниженими цінами, зокрема придбання певними посередниками, близькими до однієї з українських ФПГ, газу в державній компанії ПАТ «Укрнафти» за ціною нижче ринкової і його подальший продаж ПАТ «Центренерго» вище ринкової;

продаж компанією ТОВ «Газопостачальна компанія «Нафтогаз Трейдинг», яка входить у Групу «Нафтогаз», газу за заниженими цінами комерційним структурам, через що НАК «Нафтогаз України» недоотримає доходів;

продаж «Нафтогазом» газу компанії ТОВ «Газопостачальна компанія «Нафтогаз Трейдинг» за цінами, меншими, ніж його собівартість (за цінами, нижчими за ціни, які встановлені преїскурантами АТ «НАК «Нафтогаз України» для інших суб'єктів господарювання);

безпідставне заниження суми оплати послуг за транспортування газу;

приховане кредитування газовидобувних структур, які входять у склад групи НАК «Нафтогаз України», приміром, АТ «Укргазвидобування»;

штучне заниження НАК «Нафтогаз України» розміру сплачених до державного бюджету дивідендів;

розкрадання необлікованої вуглеводневої сировини в процесі промислового видобутку на підприємствах НАК «Нафтогаз України»;

ухилення від сплати податків в АТ «Укртрансгаз» або інших державних компаніях, що входить до складу Групи «Нафтогаз»;

завищення цін під час проведення НАК «Нафтогаз України» через електронну систему Prozorro.gov.ua публічних закупівель товарів, робіт, послуг;

здійснення закупівлі товарів, послуг державними компаніями, які здійснюють діяльність у газовій або вугільній галузі, без проведення конкурсних торгів;

допуск до участі в конкурсних торгах лише тих комерційних структур, засновники і співзасновники яких перебувають у родинних чи так званих корупційно-ділових стосунках із замовниками – державними компаніями, які здійснюють діяльність у газовій або вугільній галузі;

отримання неправомірної вигоди за надання необґрунтованої переваги під час вибору переможця торгів у газовій або вугільній галузі;

підроблення документації конкурсних торгів у газовій або вугільній галузі щодо придбання товарів, робіт та послуг у суб'єктів господарювання, з якими досягнуто злочинної змови, з метою проведення безтоварних фінансово-господарських операцій та привласнення бюджетних коштів;

створення фіктивної конкуренції і, як наслідок, проведення фіктивних конкурсних торгів у газовій або вугільній галузі шляхом залучення до участі в торгах «своїх» підставних компаній, які подають різні за ціною пропозиції на конкурсні торги для формального дотримання процедури закупівель;

публічна закупівля державною компанією, яка здійснює діяльність у газовій або вугільній галузі, товарів, що не відповідають заявленим вимогам;

необґрунтоване проведення закупівлі в одного учасника в газовій або вугільній галузі;

штучне авансування НАК «Нафтогаз України» іноземних компаній для придбання газу з метою виведення коштів за кордон;

завищення обсягів і вартості виконаних робіт під час реконструкції, ремонту та будівництва виробничих об'єктів газової галузі;

укладення завідомо збиткових договорів на закупівлю обладнання, товарно-матеріальних цінностей за завищеними цінами та реалізації продукції нижче собівартості (з подальшим привласненням різниці в цінах та ухиленням від оподаткування), зокрема завищення цін під час проведених ТОВ «Оператор ГТС України», АТ «Укртрансгаз» через електронну систему Prozorro.gov.ua публічних закупівель товарів, робіт, послуг (наприклад, інженерних робіт, сервісних послуг тощо);

несанкціонований відбір газорозподільчими підприємствами природнього газу з газотранспортної системи, зокрема безоплатний відбір газу із систем магістральних газопроводів операторами газорозподільної системи (ГРМ), а саме облгазами, міськгазами, для власних виробничо-технологічних потреб або на потреби клієнтів без оплати, зокрема неналежне виконання операторами ГРМ договору транспортування газу, у тому числі необґрунтована несплата коштів на користь оператора газотранспортної системи – ТОВ «Оператор ГТС України» за балансування газу в системі магістральних

газопроводів (так зване штучне створення замовниками послуг транспортування негативних небалансів);

неправомірні донарахування облгазами, міськгазами побутовим споживачам об'ємів використаного природного газу «у зв'язку із нібито приведенням газу до стандартних умов – еталонних умов вимірювання», неправомірні нарахування побутовим споживачам коефіцієнту за транспортування палива, штучне збільшення заборгованості споживачів за газ, зловживання щодо перепродажу газу, призначеного для потреб населення, промисловим компаніям;

завищення норм споживання газу газопостачальними компаніями з метою перепродажу надлишків неврахованого газу;

завищення показників споживання газу населенням «газбутами» – посередниками на газовому ринку;

надання фінансового забезпечення у вигляді банківської гарантії, виданої банком, який не віднесено Національним банком України до переліку системно важливих банків, регіональними газозбутовими організаціями (газбутами/трейдерами) на користь ТОВ «Оператор ГТС України» з метою подальшої несплати за газ.

З метою викриття кримінальних правопорушень під час проведення електронних аукціонів з продажу електричної енергії слід зосередити увагу на таких імовірних правопорушеннях, які можуть бути в процесі їх проведення та які можуть бути ознаками вчинення злочинних діянь:

недотримання учасниками аукціону та організатором аукціону з продажу електричної енергії регламенту аукціону;

необґрунтована підстава для відмови в реєстрації покупця в аукціоні з продажу електричної енергії;

маніпулювання з цінами та обсягами купівлі/продажу на ринку електричної енергії;

створення дискримінаційних умов при продажу державною компанією – трейдером електроенергії на аукціоні з формуванням лотів у такий спосіб, щоб їх можна було викупити тільки певним компаніям, що врешті-решт впливає на формування ціни на електроенергію нижче за ринкову, що завдає шкоди державі. У подальшому придбана певними приватними трейдерами електроенергія перепродається кінцевим споживачам за завищеними цінами;

перепродаж на ринку «на добу вперед» (РДВ) за завищеними цінами електроенергії, придбаної за двосторонніми договорами купівлі-продажу електричної енергії у «Енергоатому»;

недобросовісна конкуренція на ринку електричної енергії між виробниками альтернативних джерел електроенергії (представниками відновлюваної енергетики) та виробниками атомної енергії на основі корупційного складника та схем зловживання бюджетними коштами;

перехресне субсидювання учасників ринку електричної енергії;

завищення постачальником універсальних послуг (ПУП) обсягів споживання населенням електроенергії з метою отримання дешевшої електроенергії та продажу її за ринковими цінами комерційним споживачам;

створення державною компанією «Енергоатом-Трейдинг» певних дискримінаційних умов при продажу електроенергії з формуванням лотів у такий спосіб, щоб їх можна було викупити тільки певним споживачам електроенергії, що впливає на формування ціни на електроенергію нижче за ринкову із завданням фінансової шкоди державі.

Запроваджена схема роботи ринку електроенергії в Україні згідно з новою моделлю з 01 липня 2019 р. надала право виробникам електроенергії здійснювати реалізацію електричної енергії на підставі двосторонніх договорів, у яких ціна визначається сторонами та може значно відрізнятись від ринкової. Це створило ризики маніпуляцій з цінами, що негативно вплинуло на фінансовий стан великих виробників електричної енергії, які належать до критичної інфраструктури I та II категорій критичності, а також на надходження акцизного податку з електроенергії до державного бюджету.

Так, виробники електроенергії та трейдери мають монополльні ознаки та регулярно здійснюють дії, пов'язані з недобросовісною конкуренцією, маніпулюванням ціновими заявками та обсягами електроенергії на ринку, що завдає фінансової шкоди державі.

У випадку завищення енергопостачальними компаніями (ПУП) обсягів споживання населенням електроенергії з метою отримання дешевшої електроенергії та продажу її за ринковими цінами комерційним споживачам слід вивчити, кому належать власники операторів систем розподілу (ОСР, обленерго) та енергопостачальні компанії (ПУП). На практиці ці суб'єкти ринку електричної енергії переважно належать одному власнику. Отже, як результат цього обленерго «допомагає» своєму постачальнику маніпулювати з обсягами та цінами на електроенергію.

Для виявлення зазначених вище кримінальних правопорушень працівникам підрозділів Департаменту стратегічних розслідувань Національної поліції України, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, доцільно вивчити та проаналізувати такі документи:

оголошення про проведення аукціону з продажу електричної енергії;

двосторонні договори купівлі-продажу електричної енергії, укладені за результатом проведення електронних аукціонів покупцями з продавцями електричної енергії – виробниками електричної енергії, іншими учасниками ринку електричної енергії, які мають намір продати електричну енергію відповідно до умов електронних аукціонів;

аукціонне свідоцтво – документ, що засвідчує факт купівлі-продажу певного обсягу електричної енергії (лота/лотів) за певною ціною, який формується організатором аукціону, підписується уповноваженими особами покупця, продавця та організатора аукціону шляхом додавання електронного підпису і є підставою для укладення двостороннього договору купівлі-продажу електричної енергії між покупцем і продавцем;

договір про організацію та проведення електронних аукціонів з продажу електричної енергії – договір, укладений між організатором аукціону та продавцем електричної енергії;

регламент аукціону з продажу електричної енергії, затверджений організатором аукціону;

заяву покупця електричної енергії про приєднання до договору про організацію та проведення аукціонів з продажу електричної енергії;

заявку продавця електричної енергії на організацію та проведення аукціону з продажу електричної енергії, де вказана стартова ціна та кількість лотів електричної енергії, що продається;

заявку покупця електричної енергії на участь в аукціоні з продажу електричної енергії;

рішення аукціонного комітету, оформлене протоколом;

річний звіт про результати торгівлі електричною енергією, публічно оприлюднений організатором аукціону;

у випадку участі в аукціоні з продажу електроенергії трейдерів – ліцензію на провадження господарської діяльності з перепродажу електричної енергії (трейдерської діяльності).

При цьому організатор аукціону зберігає інформацію, пов'язану з:

– перебігом торгів (інформацію щодо всіх цінових заявок тощо);

– результатами аукціону (інформацію щодо цінових заявок переможців, аукціонні свідоцтва тощо).

Переможцями аукціону з продажу електричної енергії можуть бути лише покупці, які запропонували найвищу ціну в процесі торгів на аукціоні.

Водночас, з метою викриття кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель ДП «НАЕК «Енергоатом», ПрАТ «Укргідроенерго», ПАТ «Центренерго» слід зосередити увагу на таких імовірних правопорушеннях, які можуть бути в процесі їх проведення та які можуть бути ознаками вчинення злочинних діянь:

невідповідність пропозиції конкурсних торгів умовам тендерної документації;

безпідставне відхилення тендерних пропозицій;

укладання договору в період оскарження процедури закупівлі в Антимонопольному комітеті України;

закупівля без проведення процедур, передбачених законодавством у сфері публічних закупівель;

порушення умов господарських договорів, зумовлені недостатнім контролем за їх виконанням: наприклад, сплата на користь суб'єктів господарювання коштів за товари, роботи, послуги в підвищеному обсязі;

не визначення тендерною документацією та договорами порядку внесення змін до умов договорів, що призводить до завищеної оплати за договором;

не забезпечення належного контролю під час приймання виконаних підрядними організаціями будівельно-монтажних робіт відповідальними підрозділами компанії;

не належне проведення робіт, пов'язаних з розробкою проєктно-кошторисної документації;

відсутність правильного розрахунку та обґрунтування вартості певних товарів, послуг, робіт під час проведення публічної закупівлі;

укладання договорів за результатами торгів з компаніями, службові особи яких фігурують як обвинувачені в раніше відкритих кримінальних провадженнях;

здійснення витрат при незатвердженому фінансовому плані.

Крім того, з метою виявлення зловживань, пов'язаних з нецільовим використанням та заволодінням бюджетними коштами шляхом зловживання службовим становищем, під час проведення публічних закупівель товарів, робіт, послуг у паливно-енергетичному комплексі, зокрема в галузі атомної, гідро-, теплової енергетики для своєчасного викриття завищення цін при придбанні замовниками товарів, робіт, послуг доцільно вивчити інформацію щодо відповідних публічних закупівель через електронну систему публічних закупівель Prozorro.gov.ua. Особливу увагу слід приділити вивченню таких документів або інформації на сайті Prozorro.gov.ua:

річний план закупівель замовника товарів, робіт, послуг (ДП «НАЕК «Енергоатом», ПрАТ «Укргідроенерго», ПАТ «Центренерго» або їх відокремлених підрозділів тощо), що є визначальним документом при формуванні закупівель, який спрямований на завчасне повідомлення учасників ринку про потреби замовника. Проведення закупівель, які не передбачені річним планом закупівель замовника, – заборонено!;

оголошення про проведення конкурсних торгів;

протоколи засідань комісії замовника (ДП «НАЕК «Енергоатом», ПрАТ «Укргідроенерго», ПАТ «Центренерго» або їх відокремлених підрозділів, у тому числі АЕС, ГЕС, ГАЕС, ТЕС тощо) з питань визначення доцільності закупівлі товарів, робіт, послуг щодо капітального будівництва, модернізації, розширення, капітальних інвестицій, реконструкції, технічного переоснащення, об'єктів виробничого і невиробничого призначення, пускових комплексів;

інформація про процедуру публічних закупівель, де необхідно проаналізувати відомості щодо дати оприлюднення оголошення про проведення торгів, оскарження умов закупівлі, кінцевого строку подання тендерних пропозицій, дати початку торгів, очікуваної вартості предмета закупівлі, виду тендерного забезпечення;

інформація про предмет закупівлі;

інформація про учасників торгів.

Слід перевірити за ЄДРПОУ учасників торгів у ЄДР на порталі Міністерства юстиції України, проаналізувати інформацію щодо адреси їх реєстрації, про пов'язаних із учасником торгів осіб, структуру власності учасника торгів до кінцевого бенефіціарного власника (контролера) для встановлення можливих зв'язків учасника торгів із замовником. Особливу інформацію приділити перевірці переможця публічних торгів.

Для належного вивчення контрагентів ДП «НАЕК «Енергоатом», ПрАТ «Укргідроенерго», ПАТ «Центренерго» або їх відокремлених підрозділів тощо з метою викриття протиправних посередницьких схем закупівлі та реалізації товарів за завищеною вартістю та виведення бюджетних коштів з ДП «НАЕК «Енергоатом», ПрАТ «Укргідроенерго», ПАТ «Центренерго» або їх відокремлених підрозділів для їх заволодіння шляхом зловживання службовим становищем передусім слід перевірити, чи присутні контрагенти за місцем реєстрації, чи є ознаки їх підприємницької діяльності.

Нерідко в процесі вчинення цих протиправних схем відбувається постачання товарів на користь ДП «НАЕК «Енергоатом», ПрАТ «Укргідроенерго», ПАТ «Центренерго» або їх відокремлених підрозділів від дійсних виробників цих товарів,

які також включені у цю злочинну схему, а між посередниками з сумнівною репутацією та ДП «НАЕК «Енергоатом», ПрАТ «Укргідроенерго», ПАТ «Центренерго» або їх відокремленими підрозділами відбуваються лише виключно документальні операції щодо підтвердження нібито постачання цих товарів від зазначених посередників;

умови оплати укладеного договору за результатами торгів (*порядок здійснення розрахунків*);

тендерна документація;

критерії вибору переможця торгів (перевірити відповідність переможця торгів кваліфікаційним критеріям);

реєстр отриманих тендерних пропозицій;

протокол розкриття тендерних пропозицій;

протокол розгляду тендерних пропозицій учасників торгів з інформацією про підстави відхилення;

повідомлення про намір укласти договір;

укладений договір з переможцем торгів.

Необхідно переконатися, щоб компанії-переможці торгів, проведених замовниками, не мали фіктивної адреси реєстрації та фіктивних власників, не були зареєстровані в житловому будинку, власник якої не надавав згоду на реєстрацію та не володіє інформацією про зазначену компанію, а записані бенефіціарні власники компанії взагалі не мають стосунку до цієї компанії. Такі компанії фактично не мають ні офісу, ні власників, ні кваліфікованого персоналу чи матеріальної бази. У подальшому бюджетні кошти, які виділені на закупівлю ТМЦ та виконання будівельно-монтажних робіт, можуть бути виведені на рахунки фірм з ознаками конвертаційного центру для конвертації в готівку та її розподілення між учасниками злочинної схеми з «вимивання» бюджетних коштів.

Крім того, слід ретельно вивчити укладені договори замовника (ДП «НАЕК «Енергоатом», ПрАТ «Укргідроенерго», ПАТ «Центренерго» або їх відокремлених підрозділів) з контрагентами на виконання відповідних робіт, постачання товарів, надання послуг.

Варто акцентувати увагу на процедурі проведених торгів замовника товарів, робіт, послуг (ДП «НАЕК «Енергоатом», ПрАТ «Укргідроенерго», ПАТ «Центренерго» або їх відокремлених підрозділів тощо): якщо превалюють закупівлі за неконкурентною процедурою, передусім, якщо вони відбувались зі складанням звіту про договір (тобто це торги з одним учасником), то необхідно залишити більше часу на перевірку цих торгів на відповідність чинному законодавству.

Найбільш корупційно ризикованими є публічні закупівлі за неконкурентними процедурами – допорогові закупівлі, процедура звітування про укладений договір, переговорна процедура.

З метою виявлення фактів недостовірного обліку видобутого газу слід дослідити динаміку зміни виробничо-технологічних витрат суб'єкта господарювання, який здійснює цей видобуток, наприклад, АТ «Укргазвидобування», акціонером якого є НАК «Нафтогаз України».

Для викриття прихованого кредитування НАК «Нафтогаз України» газовидобувних компаній, акціонером яких вона є, наприклад, «Укргазвидобування» («УГВ»), через укладання угод з газовидобувними компаніями на виконання робіт, які не виконуються у повному обсязі (невиконання договорів, але здійснення сплати за ними), слід перевірити такі документи:

укладені договори між НАК «Нафтогаз України» та газовидобувними компаніями на виконання відповідних робіт;

річні програми розвитку НАК «Нафтогаз України», де зазначаються перелік робіт, терміни їх виконання, кількість та вартість, у тому числі кількість та вартість послуг, матеріалів, обладнання, необхідних для належного виконання робіт, передбачених укладеним договором;

акти приймання-передачі виконаних робіт за договором, які є документами, що підтверджують фактичний обсяг виконаних робіт (наданих послуг, придбаних матеріалів), їх вартість та належне виконання;

звітна документація виконавця щодо виконаних робіт;

спеціальні дозволи у виконавця робіт на користування надрами, а саме геологічне вивчення, у тому числі дослідно-промислово розробку з подальшим видобуванням газу (промислова розробка родовищ);

рахунок-фактура, виставлений виконавцем робіт, на основі якого здійснюється перерахування НАК «Нафтогаз України» виконавцю за договором оплати виконаних робіт.

Оплата за договором має здійснюватися на підставі отримання замовником (НАК «Нафтогаз України») належних результатів робіт за звітний період, якісно підготовленої звітної документації, підписання замовником актів приймання-передачі виконаних робіт за звітний період та рахунку-фактури.

Якщо роботи виконавцем належно не виконані, а за даними бухгалтерського обліку за цим договором обліковується дебіторська заборгованість на певну суму (як передоплата на виконання робіт з пошуку, розвідки, дорозвідки, розробки родовищ тощо), то це фактично свідчить про приховане кредитування НАК «Нафтогаз України» певних компаній. Адже НАК «Нафтогаз України» могла не здійснювати передоплату за договором, якщо роботи не виконувались, та розірвати укладений договір, оскільки, як правило, договір може бути розірвано за ініціативи однієї зі сторін у разі, якщо інша сторона ухиляється від виконання або неналежного виконання прийнятих на себе зобов'язань за договором.

Для викриття фактів штучного авансування іноземних компаній «Нафтогазом» для придбання газу з метою виведення коштів за кордон слід вивчити умови укладених «Нафтогазом» договорів з іноземними постачальниками газу, бенефіціарів цих іноземних компаній та можливі зв'язки цих бенефіціарів з топ-менеджерами «Нафтогазу», проведені авансові платежі (передоплату).

З метою викриття зловживань облгазами, міськгазами варто перевірити правомірність донарахувань облгазами, міськгазами побутовим споживачам об'ємів використаного природного газу «у зв'язку із нібито приведенням газу до стандартних

умов – еталонних умов вимірювання», нарахування побутовим споживачам коефіцієнту за транспортування палива, перепродажу газу, призначеного для потреб населення, промисловим компаніям.

Отже, викладені вище особливості оперативного пошуку ознак кримінальних та інших правопорушень, що вчиняються у процесі фінансового забезпечення та використання бюджетних коштів установами об'єктів критичної інфраструктури України I та II категорій критичності у паливно-енергетичному комплексі, дають змогу дійти висновку, що в цих установах переважно вчиняються корупційні діяння у процесі проведення ними публічних закупівель, заволодіння бюджетними коштами шляхом зловживання службовим становищем, легалізація (відмивання) злочинно одержаних доходів, отримання неправомірної вигоди, зловживання владою та службовим становищем, службове підроблення та шахрайство.

UDC 343.973

Sakharova Olena,
Candidate of Juridical Sciences, Senior Researcher,
Head of the Department, State Research Institute MIA Ukraine, Kyiv, Ukraine,
ORCID ID 0000-0002-9759-5324

**SPECIFIC CHARACTERISTICS OF DETECTING CRIMINAL ACTIVITIES
PERPETRATED AGAINST INSTITUTIONS OF CRITICAL INFRASTRUCTURE
FACILITIES IN UKRAINE FALLING WITHIN CATEGORIES I AND II OF
CRITICALITY IN THE FUEL AND ENERGY COMPLEX**

The article outlines the work of operatives from the Department of Strategic Investigations of the National Police of Ukraine within Categories I and II in detecting crimes committed in the process of financial support and use of budget funds by institutions of critical infrastructure in the fuel and energy complex. The author provides a comprehensive list of financial and economic document analysis techniques, which must be validated by Department of Strategic Investigations personnel. These techniques are employed by operational investigative units to ascertain potential criminal and other offenses within their designated scope of responsibility.

The article provides a list of typical offenses in nuclear energy as base generation in Ukraine, in hydropower and thermal power, in the gas and coal industries, as well as in the electricity market. In particular, the author identifies the most common offenses of this category, such as price/volume manipulation on the electricity market by traders and state companies, withdrawal of non-cash funds into cash (conversion operations as a stage of legalization (laundering) of criminally obtained income) by energy market entities, supply of electricity by state energy companies to certain enterprises at reduced prices, appropriation of funds of nuclear power plants, hydroelectric power plants, gas power plants, thermal power plants by abuse of official position, criminal offenses in the field of public procurement in the fuel and energy complex.

© Sakharova Olena, 2024

DOI (Article): [https://doi.org/10.36486/np.2024.2\(64\).18](https://doi.org/10.36486/np.2024.2(64).18)

Issue 2(64) 2024

<https://naukaipravookhrona.com/>

The article presents an algorithm for studying relevant financial and economic documents of business entities operating in the fuel and energy sector. The aim is to enable operatives of the National Police to effectively detect crimes committed in the process of financial support and use of budget funds by institutions of critical infrastructure in the fuel and energy sector.

The main conclusions of the research presented in the article are the emphasis on the fact that in the institutions of the critical infrastructure of Ukraine of the I and II Categories of criticality in the fuel and energy complex, corruption acts are mainly committed in the process of public procurement by these institutions, appropriation of budget funds by abuse of official position, legalization (laundering) of criminally obtained income, receiving illegal benefits, abuse of power and official position, official forgery and fraud.

Keywords: fuel and energy complex, detection of crimes, criminal and other offenses, acts of corruption, I and II categories of criticality, traders, public procurement, abuse of official position, legalization (laundering) of criminally obtained income, receiving illegal benefits, abuse of power and official position position, forgery, fraud, electricity market.

Отримано 01.04.2024